

13. Юхнёва Н. В. Этническая территория и некоторые особенности расселения евреев-ашкеназов России в конце XIX в. (Опыт картографического анализа данных переписи 1897 г.) // Этноконтактные зоны в Европейской части СССР (география, динамика, методы изучения). — М.: МФ ГО СССР, 1989. — С. 56–69; Крупник И. И. Этноконтактные зоны в Европейской части СССР // Этноконтактные зоны в Европейской части СССР (география, динамика, методы изучения). — М.: МФ ГО СССР, 1989. — С. 3-6.
14. Дашкевич Я. Р. Большая граница Украины (этнический барьер или этноконтактная зона) // Этноконтактные зоны в Европейской части СССР (география, динамика, методы изучения). — М.: МФ ГО СССР, 1989. — С. 7-20.

І. Б. Кривдіна

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ В ДОРОБКУ ВЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА

Проблема формування української національної ідеї є однією з найактуальніших на сучасному етапі розвитку нашого суспільства. З огляду на це, постать відомого національного діяча, правозахисника, журналіста й політика Вячеслава Максимовича Чорновола привертає велику увагу науковців. Саме його активна громадська позиція, радикалізм, нелегкий життєвий шлях підтверджують винятковість політичного мислення цієї людини та неабиякий вплив на пробудження національної свідомості українського народу.

Розгляд принципової позиції В. Чорновола стосовно шляхів формування української національної ідеї, та, зокрема, вирішення національного питання з метою можливого застосування політичною елітою основних його ідей на практиці є науковим завданням автора статті.

Стосовно останніх досліджень та публікацій за даною тематикою: існують два ґрунтовних збірника, які широко репрезентують особу Вячеслава Чорновола — “Твори: у 10 томах” [1] та “Пульс української незалежності: Колонка редактора” (діяльність в газеті “ЧАС/Time”) [2]. Основні публікації про В. Чорновола містяться в монографіях із загальних питань політичного життя України (Гончарук Г. І. “Народний рух України. Історія”, Касьянов Г. В. “Незгодні: українська інтелігенція

в русі опору 1960-80-х років в Україні”, Курносів Ю. О. “Ін-акомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х років ХХ ст.)” [3] та у публіцистичних статтях в різноманітних періодичних виданнях [4]. Таким чином, можна зробити висновок, що історіографічна база зазначеної проблеми ще недостатньо розроблена.

Шляхи вирішення національного питання як одна з основних проблем існування української нації завжди були в центрі уваги В. Чорновола, й численні матеріали підтверджують це. Тому саме зазначений аспект діяльності політичного лідера вважається за доцільне розглянути детальніше.

Витоки національного патріотизму Вячеслав Чорновіл вбачав у подіях історичних: “Київська Русь — вияв державного чину саме українського народу. У Києві, Чернігові, Галичі жили і боролися з ворогами не якісь ефемерні “триліки” предки, а наші співвітчизники — українці, які дотримувалися тих же звичаїв, говорили тією ж мовою, як і ми сьогодні” [1]. “Теорію” про етнічну єдність Київської Русі, про “колицку”, спільну мову вважав псевдонауковою. Велике значення у пробудженні національної самосвідомості українського народу відіграв Тарас Шевченко, який, за словами В. Чорновола, зробив могутній поштовх до відродження цілого великого народу. Аналізуючи діяльність ОУН-УПА, В. Чорновіл вказував, що зазначений масовий народний рух був не соціальним, а перш за все національним, скерованим проти сталінської національної політики і терористичних методів її накидання.

Відомий правозахисник вважав, що права людини і нації — нерозривні, і протиставляти їх не можна. “Безсилою є і буде поліційна профілактика мізків, якщо й далі закривати очі на нерозв’язані проблеми, зокрема, національні. Знову і знову доведеться кидати за ґрати тих, хто вперто не бажає чорне назвати білим. Доведеться м’яти сумління людей замість того, щоб спиратися на людей з розвиненим почуттям честі і сумління... А потім все одно доведеться реабілітувати людей і визнати за ними ту правду, за яку вони жертвували молодість”, — таким вбачав він кінцевий результат цього протистояння [2].

Стосовно подій кінця 80-х — початку 90-х років, В. Чорновіл слушно зауважував, що на практиці на першому етапі перебування у національному питанні обмежувалася розмовами діячів

національних культур, перш за все письменників, про гнітюче становище національних мов і всієї культурної спадщини своїх народів. Як людина, що була вихована радянською системою, Вячеслав Максимович перегляд національної політики вбачав, перш за все, у поверненні її до ленінських норм. І таке повернення повинно було, на його думку, починатися у вищих ешелонах партійної і радянської влади. У Відкритому листі до Генерального секретаря ЦК КПРС М. С. Горбачова від 5 серпня 1987 р. вказувався комплекс найнеобхідніших заходів для повернення до ленінських норм національного життя Союзу:

- необхідно провести спеціальний пленум ЦК КПРС, де... сказати всю правду про дійсне становище неросійських націй і народностей в СРСР, про фіктивний характер їхньої державності, про цілковиту невідповідність такого становища ленінським настановам;

- треба... вирішити справу з вилученням із партійної програми тези про очікуване десь у туманному майбутньому “злиття націй”...;

- справа не повинна обмежитися тільки анулюванням одіозних пунктів хрущовського закону про школу... Національне питання повинне вирішуватися всебічно: і розширенням прав союзних республік в політичному, економічному, культурному житті, включаючи вирішення загальносоюзних і міжнародних справ і, звичайно ж, повернення національним мовам у повному обсязі державних і громадських функцій;

- у конституціях республік треба відновити проголошення національних мов державними і реалізувати це на практиці. Як це зробити,... допоможе досвід ленінської політики “коренізації” 20-х років [3].

Однак, в наступному 1988-му році погляди на шляхи розв’язання ситуації дещо змінилися. Зокрема, згадки про повернення до ленінських основ національної політики вже не було. На порядку денному було питання політв’язнів. Зазначалося, що невирішеність національної проблеми в такій багатонаціональній країні як СРСР була причиною та постійним джерелом опозиційних настроїв і можливих репресій, оскільки природного прагнення кожної нації до широкого самовизначення (в питаннях культури, економіки, зрештою, національної державності) задушити не можна.

Враховуючи безпосередній зв'язок між репресивною політикою радянських властей і невирішеністю національних проблем, Нарада представників Вірменії, Грузії та України підкомітетів Міжнародного Комітету Захисту Політв'язнів (МКЗП) (у роботі якої брав активну участь В. Чорновіл) 12-14 січня 1988 р. у Єревані ставила перед Урядом СРСР такі мінімальні вимоги:

1. Впровадити до Конституції усіх союзних Республік положення про корінну мову як державну мову Республіки й суворо додержуватися його на практиці, себто забезпечити повноцінне функціонування національних мов у всіх без винятку сферах державного й громадського життя Республік, лишивши за російською мовою за межами РРФСР лише функцію ланки для зв'язку між мешканцями та установами різних Республік.

2. Забезпечити національно-культурні потреби малих народів без державності і представників інших союзних націй, які живуть компактно або в значній кількості в інонаціональному середовищі (зокрема, й російської меншості в неросійських республіках): дошкільну і шкільну освіту рідною мовою, національну пресу, культурно-освітні заклади тощо.

3. Скасувати дискримінаційні пункти ще діючого в СРСР закону про школу і ввести обов'язкове вивчення всім населенням мови своєї Республіки в обсязі, який забезпечив би повноцінну участь усіх громадян, незалежно від національності, в роботі державних і громадських установ та в отриманні професійної і вищої освіти державною мовою Республіки.

4. Законодавчо і практично ліквідувати наслідки сталінського "вирішення" національно-територіальних питань — повернути на Батьківщину й відновити державність насильно вивезених народів, справедливо з національної точки зору уточнити кордони національних республік і областей.

5. Забезпечити права національних меншостей, основна маса населення яких мешкає за межами СРСР і має свою державність, воз'єднатися зі своїми народами (незалежно від наявності родинних зв'язків).

6. Не допускати подальшого будівництва (а окремих випадках ліквідувати вже збудовані) атомних електростанцій, хімічних комбінатів, великих гідротехнічних споруд у Республіках з малою територією або великою щільністю населення

та промисловою перенасиченістю (Вірменія, Молдова, Естонія, Грузія, Україна та ін.) з метою відвернути екологічну кризу чи навіть геноцид цих народів.

7. У промислового плануванні й будівництві суворо враховувати місцеві трудові ресурси для запобігання умисної зміни етнічного складу населення неросійських Республік, а також вимушених міграцій великих груп населення корінної національності [4].

Взагалі, ідею соборності, єдності навколо Києва В. Чорновіл вважав однією з найсильніших в українському народі. І в нелегких економічних та політичних умовах “ідеї державності і соборності, плекані на Заході України і в столиці, розлилися по всій державі. На наших очах із різноликого населення України народжується єдина соборна українська нація. Цей процес був би набагато активнішим, якби українська мрія стала мрією сьогоднішніх керівників держави. Якби велася розумна державна політика на відродження української духовності, української мови, української культури”, — таке бачення тогочасної ситуації було притаманне Вячеславу Максимовичу тривалий час [5].

Ставши на шлях політичної діяльності, В. Чорновіл був ініціатором багатьох акцій та заходів. Починаючи від знаменитого ланцюга єднання в січневі дні 1990 року, Народний Рух України та інші демократичні сили вели активну “народну дипломатію”. Тисячі дітей з Півдня і Сходу України побували на Різдвяні та Великодні свята в українських родинах Галичини, а дітей із Заходу приймали влітку в Причорномор’ї. Концерти і підручники, шефство над українськими школами і кораблями ВМС України — все це, як правило, робилося на ентузіазмі, на скупі спонсорські пожертви, хіба що зрідка за сприяння місцевої влади. З 1995 р. почала виходити газета “Час/Time”, головним редактором якої був Вячеслав Максимович. Серед завдань газети були, зокрема й такі: докласти зусиль до відродження української духовності, до формування повноцінної української нації як в етнічному, так і політичному розумінні. Протягом двох років, поки В. Чорновіл очолював Львівську обласну Раду, 22 січня — День Злуки українських земель було проголошено святковим вихідним днем.

Занепокоєння викликала у Вячеслава Максимовича думка,

що в Україні досі не була опрацьована і не взята на озброєння вищим керівництвом державна ідеологія українського державотворення, українська “національна ідея”: “Наша біда в тому, що з українського населення ми ще не стали українською нацією, згуртованою своєю національною ідеєю та єдиним творчим поривом. Треба захистити українське обличчя нашої держави, яке старанно нівелюється владою, байдужою (або ворожою) до української духовності, мови, культури, нашої історії та наших традицій” [6].

Аналізуючи шлях, який пройдено за десятиліття, В. Чорновіл констатував: “На жаль, цей прорив (до Волі, Незалежності, Демократії — І. К.) так і не став злетом. А якщо й став, то хіба — на одному крилі. Цим крилом для нас, учорашніх політв’язнів, були національна ідея, демократичні ідеали, духовна єдність. Зрештою, морально-етичні цінності... Наприкінці 80-х — на початку 90-х ми (більшість з нас) щиро сподівалися, що це — саме те крило, з допомогою якого Україна піднесеться до вершин загального добробуту і процвітання” [7]. Однак, природний оптимізм не давав Вячеславі Максимовичу бачити все у чорному світі: “Хоч би хто там що казав, а ми таки дуже сильна нація!... Бо попри неминучий процес часткової асиміляції в чужому оточенні чи під чужою кормигою, почуття далекої чи близької Батьківщини протягом поколінь міцно живе у мільйонах розкиданих по світах українців... Аби тільки ми були єдині і сповнювало б нас почуття гордості за приналежність до великої, талановитої, гречної світової спільноти, ім’я якій — українці” [8].

Таким чином, основою гідного існування української нації В. Чорновіл вважав єднання на основі національної ідеї, яка повинна згуртувати багатонаціональне суспільство. У його поглядах на зазначене питання простежується певна еволюційність: перехід від бачення вирішення національної проблеми на основі ленінських норм до розуміння розвитку незалежної української нації в самостійній державі. Вона пояснюється й змінами історичних обставин в Україні, й переходом Вячеслава Максимовича до активної політичної діяльності. В усіх випадках думки про український народ, його майбутнє були для відомого політика основними та першорядними.

Література:

1. Чорновіл В. Твори: у 10 т. — Т. 1. — К.: Смолоскип, 2002. — Т. 1. — 640 с.
2. Чорновіл В. Пульс української незалежності: Колонка редактора / Всеукр. істор.-культ. правозахисне тов-во; Вступн. ст. та післямова Леся Танюка. — К.: Либідь, 2000. — 624 с.
3. Гончарук Г. І. Народний рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — 378 с.; Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років в Україні. — К.: Либідь, 1995. — 222 с.; Курносів Ю. О. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х років ХХ ст.). — К.: ІУ, 1994. — 220 с.
4. Вячеслав Чорновіл // Крилаті. — 1979. — Ч. 10. — С. 7-8; Вячеслав Чорновіл, член Великої Ради Руху // Вісник Руху. — 1990. — Ч. 7. — С. 60; Меншун В. І. “Ми діждемось-таки колись!” Штрихи до портрету народного депутата Верховної Ради України В. М. Чорновола // Трибуна. — 1991. — № 10. — С. 2-15.
5. Великий народний поет. (Доповідь на Шевченківських вечорах на будівництві Київської ГЕС — план-конспект) // Вячеслав Чорновіл. Твори у 10-ти томах. — Т. 1. — С. 49-52.
6. Я нічого у вас не прошу. Лист В. Чорновола до секретаря ЦК КПУ П. Ю. Шелеста. — Торонто, 1968. — С. 104-105.
7. Відкритий лист В. Чорновола Генеральному секретареві ЦК КПРС Горбачову М. С. 5 серпня 1987 р. // Український Вісник. — Вип. 7. — Серпень 1987 р. — С. 19-23.
8. Звернення МКЗП до радянського уряду. 12 січня 1988 р., м. Єреван // Там само. — Вип. 11-12. — Січень-березень 1988 р. — С. 231-232.
9. 22 січня — велике свято України, ще не визнане державою // Пульс української незалежності. — С. 124.
10. Україна на порозі нового тисячоліття // Там само. — С. 572 — 573.
11. Про “романтиків”, “прагматиків” і два крила української державності // Час. — 1998. — 15-25 лютого. — № 7 (189).
12. Українці всіх країн, єднаймося! // Там само. — 1997. — 21-27 серпня — № 33 (164).